

ХРИСТИЯНСЬКІ ІМЕНА ТА УКРАЇНСЬКІ ОЙКОНІМИ НА -ани (-яни)

У загальнослов'янській та українській топонімії системі одне з чільних місць посідають географічні назви на **-ани (-яни)**. Це один із найархаїчніших типів топонімів не лише у східнослов'янському регіоні, а й на території всієї Славії. Ойконіми з формантом **-ани (-яни)** входять до ряду тих ранньослов'янських утворень, які виникли у період консолідації слов'янських племен, у час створення ранньослов'янських державних інститутів.

Інтерес до вивчення географічних назв на **-ани (-яни)** не випадковий. Дослідження українських ойконімів певної структурно-словотвірної моделі дозволяють глибоко й всебічно опрацювати сучасні та історичні назви, з'ясувати особливості їх виникнення, показати різноманітність твірних основ, простежити динаміку та ареали їх поширення, провести порівняльний аналіз з назвами цього типу на інших слов'янських територіях, визначити їх місце в загальнослов'янському ономастичному контексті.

Попередні дослідження зі слов'янської топонімії засвідчили інтерес спеціалістів до ареального аспекту вивчення топонімів, оскільки такий підхід дає можливість детально проаналізувати певний реєстр ойконімів, зробивши відповідні лінгвістичні висновки. Зокрема, топонімний тип на **-ани (-яни)** привертав увагу українських мовознавців – Г.Ф. Шила, Д.Г. Бучка, Є.М.Черняхівської, і зарубіжних учених – Д. Подлявської, Й. Доманського, Я.Спала, Е. Ейхлера, В. Барац-Грум. Здебільшого до вивчення цих назв зверталися принагідно у регіональних дослідженнях Д.Г. Бучко, Ю.О.Карпенко, В.В. Котович, Я.О. Пура, В.П. Шульгач, З. Штібер, В.Ташицький, С. Роспанд, А. Профоус, В. Шмілауер. Проте спостереження цих учених не дають достатнього уявлення про весь ареал українських

топонімів на **-ани (-яни)** як цілісну систему. Залишилися без уваги і топоніми вказаної моделі, утворені від особових назв неслов'янського походження.

Тому завдання нашої розвідки полягає у тому, щоб виявити і опрацювати українські назви поселень на **-ани (-яни)**, утворені від особових назв неслов'янського походження за період X-XX ст., а саме – визначити суспільно-історичні основи їх виникнення, дослідити лексико-семантичну і словотвірну будову цих топонімів, їх продуктивність і розповсюдження у кількісно-статистичних параметрах протягом X-XX ст.

Топоніми на **-ани (-яни)** утворювалися двома шляхами: 1) від загальних назв груп людей за особливостями їх поселення чи походження: від етнонімів і від катойконімів; 2) від особових назв (ОН).

В основах значної кількості топонімів на **-ани (-яни)** лежить власна назва особи, що є засновником поселення або лише володіє об'єктом, у якому жив первісно споріднений колектив. Це значення кваліфікуємо як вторинне, оскільки на первісному етапі свого розвитку назви на **-ани (-яни)** виникали внаслідок семантичного переосмислення назв поселенців за місцем їх проживання чи походження. На рівні етнонімії спостерігаємо змішування давніх формантів **-ани (-яни)** та **-ичі**, причиною чого є велика продуктивність цих моделей при утворенні назв на означення колективів. Можливо, у зв'язку зі змішуванням патронімічної моделі на **-*itji** та етнонімічної моделі на **-ани (-яни)** виникають **відантропонімні** утворення на **-ани (-яни)** на позначення колективу людей із вказівкою на засновника чи власника поселення: *Drohomirczany* (1439, AGZ XII: 64), *Zdomyślany* (перша половина XVII ст., Волинське воєводство, *ŹD* V: 161), *Hosczany* (1509, Львівська земля, MRPS IV/II: 54), *Jurany* (1577, Володимирський п-т, *ŹD* XIX: 73), *Wiktorany* (1545, Луцький п-т, *ŹD* VI: 37, 52), *Iwanczany* (1463, Збаразький п-т, AS I: 54), *Jakowczany* (1678, Хм, Кр: 446).

Ойконіми, утворені від особових назв, поділяються за генетичними

ознаками на дві основні групи: ойконіми, утворені від особових назв слов'янського походження, і ойконіми, утворені від особових назв іншомовного (неслов'янського) походження.

Частина ойконімів з формантом **-ани (-яни)** утворилася від особових назв неслов'янського походження, зокрема, від християнських імен. Процес засвоєння імен церковного походження розпочався на території України після прийняття Київською Руссю християнства. Одночасно з цим виникають і географічні назви, твірні основи яких походять від церковних імен.

Критерієм встановлення хронології зазначених відантропонімних назв на **-ани (-яни)** може бути час прийняття слов'янами християнства, яке разом з державною релігією принесло на Київську Русь християнські імена. Слушною щодо визначення часу становлення таких топонімів є думка В.В.Лучика, що після прийняття християнства в Київській Русі настала нова доба в онімній номінації за релігійними мотивами, хоч остаточно язичницький чинник був здоланий лише в XIV ст., принаймні у системі української антропонімії [1: 143].

Християнські імена увійшли в основи українських ойконімів двома шляхами – посередньо та безпосередньо. Назви поселень, що посередньо утворені від християнських імен, спочатку були груповими назвами людей, а лише згодом закріпилися як найменування населених пунктів. Це моделі ойконімів на **-ичі (-овичі/-евичі, -иничі), -івці, -инці, -ани/-яни, -ата/-ята** та плюральні назви, лексичну основу яких становлять найменування, що називають нащадків за іменем засновника роду. А ойконіми, які безпосередньо утворені від християнських імен, виражають приналежність поселень їх фундаторам або власникам, імена яких відображені в основах назв населених пунктів. Посесивність в українській ойконімії виражалася формантами ***-jь (*-j-а, *-j-е), -ів (-ев-а, -ев-е, -ов-а, -ов-е, -ов-о), -ин (-ин-а, -ин-е, -ин-о), -івк-а та ін.** [2: 11].

На думку В.А. Никонова, церковні імена, які прийшли у Київську

Русь з поширенням візантійської гілки християнства, належали кільком мовним пластам: 1) давнім мовам Передньої Азії – давньоєврейській, арамейській та ін. (*Іван, Ілля, Лука, Матвій, Яків*); 2) давньогрецькій мові, пізніше – середньогрецькій – мові Візантії (*Георгій, Олександр, Олексій, Тимофій, Федір*); 3) латинській мові – мові Риму (*Валентин, Віктор, Костянтин, Сергій, Терентій*) [3: 56]. Дохристиянські (або язичницькі) слов'янські імена із прийняттям християнства усувалися церквою і поступово зникали із вжитку.

Отже, в основах українських ойконімів на **-ани (-яни)** лежать особові назви неслов'янського походження, що запозичені:

1. Із грецької мови:

Григорій (grēgoreō „не сплю, пильную” (ВІЛ: 53)) > ОН *Гриц* > ОН *Грицан* (Трійняк: 94) > **Грицани (1):** (*Грицани*, 1946, Льв, Яворівський р-н, Укр АТП: 350) і *Григорій*, польське ім'я *Grzegorz* – *Грегор* (Бірыла: 56) > **Грещани (1):** (*Грещани*, 1765, Червоноградський п-т, АЮЗР V/ШЛ: 162), при Gre-sz (с'') -sz-any < Гре-ш(с'') -к-о < Гре-ш(с'') < *Gregosz* (Фаріон: 179);

Микита (nikaō „перемагаю” (ВІЛ: 77)) > ОН *Микитан* (Трійняк: 228) > **Микитяни (1):** (*Микитяни*, Київський п-т, 1765, АЮЗР V/ШЛ: 6);

Олексій (alexo „захищаю” (ВІЛ: 85)) > ОН *Олеш, Олешко* > **Олешвяни (1):** (*Олешвяны*, 1649, Луцький п-т, АЮЗР III/IV: 360);

Петро (petra „скеля, камінь” (ВІЛ: 91)) > ОН **Петран* (Трійняк: 293) > **Петрани, Петрані (1):** (*Петрани*, 1563, Літинський п-т, АЮЗР VШЛ: 207);

Юрій (від *Георгій*, georgos „землероб”, „хлібороб” (Трійняк: 86)) > ОН *Юр, Юра* > ОН **Юран* (Трійняк: 408) > **Юрани (1):** (*Jurany*, 1577, Володимирський п-т, *ЇD XIX: 73*);

Тарас (tarassō „тривожу”, „бунтую”, „бентежу” (Трійняк: 355)) > ОН *Тараш* (Трійняк: 355) > ОН **Тарашан* > **Тарашани (1):** (*Тарашани*, 1946, Чрв, Чернівецький р-н, Укр АТП: 647).

2. Із латинської мови:

Венедикт/Бенедикт (benedictus „благословенний” (ЕСУМ I: 167, 348)) > ОН *Вендик* (Трійняк: 64) > *ОН *Вендичан* > **Вендичани (1)**: (*Wanduczany*, 1622, Кам’янецький п-т, Кр: 460). О.С. Стрижак схильний пов’язувати ойконім *Вендичани* із назвою слов’янського племені *венди* (*венеди*). Основу *вендич*-учений зводить до *венд*, де *вендич* – можливий представник *вендичів* – племінного відгалуження *вендів* [4: 41]. Тож можна твердити і про відетнонімне походження топоніма.

Віктор (victor „переможець” (ВІЛ: 47)) > ОН **Вікторан*, **Вікторян* > **Вікторани, Вікторяни (1)**: (*Wiktorańy*, 1545, Луцький п-т, *ŹD* VI: 37, 52), як зазначає В.П. Шульгач, назву утворено за аналогією до похідних на **-ани** (**-яни**) [5: 27]. Можливо, первісно – це катойконім від назви НП *Wiktory* (*ŹD* XIX: 75, 79);

Климент (clemens „милосердний, поблажливий” (ВІЛ: 68)) > ОН *Клим* > ОН *Климан* (Трійняк: 178) > **Климани (1)**: (*Климани*, 1946, Пл, Хорольський р-н, Укр АТП: 430);

Костянтин (constans „постійний, стійкий” (ВІЛ: 69)) > ОН *Кость* > ОН *Костич*//-ик (пор. ПН *Костич* (Горпинич: 344) > ПН *Костичан* (СП: 190) > **Костичани (1)**: (*Костичани*, 1946, Чрв, Новоселицький р-н, Укр АТП: 642); > ОН *Кость* > ПН *Костян* (СП: 190) > **Костяни (1)**: (*Костяни*, 1986, См, Липоводолинський р-н, Укр АТУ: 249);

Лука (lux „світло” (ВІЛ: 72)) > ОН *Луц* (Керста: 118) > ОН *Луцан* (Трійняк: 198) > **Луцани (1)**: (*Лисану*, 1890, староство Рава Руська, SORG: 424), можливо, від апелятива *луцан* „товстолиций” (ЕСУМ III: 314).

3. Зі староеврейської мови:

Іван (yōshānān „Божа благодать; дар Богів” (ВІЛ: 61)) > ОН *Іванча*/ ОН *Іванко* (Трійняк: 144) > ОН **Іванчан* > **Іванчани (1)**: (*Iwaneczany*, 1463, Збаразький п-т, AS I: 54);

Михайло (mīkhāel „рівний богові” (ВІЛ: 79)) > ОН *Мис* > ОН **Мисан* (Трійняк: 236-240), ПН *Мисан* (Горпинич: 301) > **Мисани (1)**: (*Мисани*, 1946,

Ль, Магерівський р-н, Укр АТП: 338);

Мануїл (immānū'ēl „з нами бог” (Трійняк: 209)) > ОН *Мась* (Трійняк: 209) > ПН *Масан* (СП: 229) > **Масани (1):** (*Masany*, 1607, Київське воєводство, *ŽD XX*: 92);

Яків (уáǎqōbh „він іде слідом (по п'ятах)” (Трійняк: 413)) > ОН *Яківча* / ОН *Яківко* (Трійняк: 413) > ОН **Яківчан* > **Яківчани (1):** (*Jakowczanu*, 1678, Хм, Кр: 446).

На основі досліджених топоназв можемо зробити висновок, що відантропонімні номінації на **-ани (-яни)** неслов'янського походження є поодинокими в українському ономастиконі. Засвідчено християнські імена, які прийшли в українську мову із грецької (5), латинської (5), старосврейської (4). Вони є важливим критерієм встановлення хронології топонімів на **-ани (-яни)**. Тож фіксації топонімів на **-ани (-яни)** з іменами неслов'янського походження починаються з XV ст. і продовжуються до XIX-XX ст., що може свідчити про відносно пізнє поширення топоназв із запозиченими основами і їх пізню продуктивність на теренах України.

Скорочення

АЮЗР Архив Юго-Западной России, издаваемый
Временной Коммиссией для разбора древних актов. Ч. I-VIII. – К., 1859-1914.

Бірыла Бірыла М.В. Беларуская антрапанімія. I. Уласныя
імёны, імёны-мянушкі, імёны по бацьку, прозвішчы. – Мінск, 1966.

ВІЛ Скрипник Л.Г., Дзятківська Н.П. Власні імена людей.
– К., 1986.

Горпинич Горпинич В.О Прізвища степової України. Словник.
– Дніпропетровськ, 2000.

ЕСУМ Етимологічний словник української мови: У 7 т. – К.,
1982-2003. – Т. I-IV.

Керста Керста Р.Й. Українська антропонімія XVI ст. Чоловічі іменування. – К., 1984.

Кр Крикун М. Кількість і структура поселень Подільського воєводства в першій половині XVII століття // ЗНТШ. Т.СХХІІІ. Праці історично-філософської секції. – Львів, 2002. – С. 374-521.

СП Словник прізвищ / Гол. ред. К.М. Лук'янюк. – Чернівці, 2002.

Трійняк Трійняк І.І. Словник українських імен. – К., 2005.

Укр АТП Українська РСР. Адміністративно-територіальний поділ. – К., 1947.

Укр АТУ Українська РСР. Адміністративно-територіальний устрій на 1 січня 1987 року. – К., 1987.

Фаріон Фаріон І.Д. Українські прізвищеві назви Прикарпатської Львівщини наприкінці XVIII – початку XIX ст. (з етимологічним словником). – Львів, 2001.

AS Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie. – Lwów, 1887-1910. Т. I-VII.

AGZ Akta Grodzkie i Ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z archiwum tak zwanego Bernardyńskiego we Lwowie. – Lwów, 1868-1935. Т. I-XXV.

MRPS Matricularum Regni Poloniae Summaria. Т. I-IV. – Varsoviae, 1905-1917.

SORG Spezial orts repertorium von Galizien. – Wien, 1893.

ЅD Źródła dziejowe. – Warszawa, 1876-1897. Т. I-XXII.

п-т повіт

р-н район

Лв Львівська область

Пл Полтавська область

См	Сумська область
Хм	Хмельницька область
Чрв	Чернівецька область

Література

1. Лучик В.В. Становлення пропріальної лексики України у зв'язку з розвитком релігійних вірувань // *Studia slovakistica*. 3. Магічне світло імені. / Упор. і відп. ред. С.М. Медвідь-Пахомова. – Ужгород, 2003. – С. 138-144.
2. Мриглод М.П. Становлення і розвиток моделей ойконімів Правобережної України з християнськими іменами в основах. Автореф. канд. філол. наук. – Івано-Франківськ, 2002. – 19 с.
3. Никонов В.А. Русская адаптация иноязычных личных имён // *Ономастика*. – М., 1969. – С. 54-79.
4. Стрижак О.С. Етніонімія Геродотової Скіфії. – К., 1988.
5. Шульгач В.П. Ойконімія Волині: Етимологічний словник-довідник. – К., 2001.

В статье рассматриваются украинские ойконимы на -аны (-яны), образованные от личных имён неславянского происхождения. В их основах выступают христианские имена, пришедшие из латыни, греческого и староеврейского языков. Они могут свидетельствовать о позднем распространении топонимов изучаемого типа.